

CAPITOLUL III

SOCIETATE, ECONOMIE, CULTURĂ

Instituțiile juridice în perioada comunistă

Măcinate de perioada de dictatură anterioară preluării puterii de către regimul comunist, instituțiile juridice ale statului de drept au suferit lovitură decisivă odată cu instaurarea regimului comunist. La nivel legislativ, această perioadă a coincis cu mutații semnificative la nivelul principiilor de drept și al rolului justiției în societate. Domnia legii a fost rapid înlocuită cu o politică a abuzului, iar independența justiției cu supunerea sa față de forțele politice.

Procesul de supunere a justiției începe imediat după preluarea puterii politice de către comuniști, acesta fiind unul dintre obiectivele prioritare ale noului regim. Instanțele de judecată au fost subordonate, succesiv, prin legea din 31 martie 1945 privind judecarea criminalilor de război – care stabilea că, în compunerea unui complet de judecată vor intra 2 judecători profesioniști și 7 reprezentanți ai poporului – și prin legea de organizare a justiției din 24 noiembrie 1947, care extindea acest mod de formare a completului de judecată. Opera de anulare a independenței instanțelor de judecată a fost completată printr-o puternică epurare a corpului judecătorilor și prin desființarea principiului inamovabilității, astfel încât cariera judecătorilor se afla în puterea executivului. De altfel, în textul legii se afirma explicit: „judecătorii trebuie să apere interesele clasei muncitoare, să protejeze noua democrație și să pedepsească inamicii poporului”. Această nouă formă de justiție, l-a făcut pe ministrul de Interne să afirme că „sprijinindu-se pe instituția asesorilor populari ce au la baza lor Constituția și legile ce decurg din ea (justiția, n. n.), lovește cu necruțare nu numai în oficiile de spionaj și în bandele de complotiști, dar și în acele elemente exploatare care vor să împiedice construirea socialismului”¹. Ulterior, în 1948, toți avocații au fost excluși din barouri, fiind ulterior reprimiți doar aceia care au primit aprobare din partea unor comisii dominate de comuniști, fapt care a condus la reducerea numărului acestora la sub 20 de procente din numărul anterior epurării.

Acest proces a continuat cu elaborarea Constituției din 1948, urmată de cea din 1952 și de cea din 1964, cu modificarea legislației penale începând cu 1948 și a celorlalte izvoare principale ale dreptului. Tot acest ansamblu, instituit rapid, din primii ani ai preluării puterii, a permis instaurarea terorii ca politică de stat.

Caracterele generale ale legislației comuniste

Legislația comunistă a adus în lumea juridică românească un set de caracteristici care lipsesc, în mod normal, unui sistem legislativ. Aceste caracteristici sunt relativ numeroase, însă unele dintre ele sunt grăitoare pentru a justifica lipsa de legitimitate, juridic vorbind, a regimului comunist și consecințelor produse de acesta.

Caracterul de clasă al legislației emise în perioada comunistă este una din aceste trăsături. Întreaga legislație represivă a primilor ani de comunism a fost construită pe ideea de luptă de clasă, în condițiile în care mare parte din normele juridice aplicabile erau îndreptate față sau nu contra unor întregi grupuri sociale. Se pot identifica extrem de multe norme juridice, majoritatea cu caracter represiv, care stabilesc diverse sancțiuni ori impun interdicții unor categorii determinate de persoane, identificate ca grupuri: chiaburii, foștii proprietari de

¹ Teohari Georgescu, *Democrația populară - formă a dictaturii proletariatului. Sfaturile populare, baza politică a regimului de democrație populară*, lecție ținută în ziua de 17 octombrie 1949 la Universitatea serală de marxism-leninism, broșură de uz intern, București, 1949, p. 14.

întreprinderi etc. O astfel de caracteristică este de neacceptat într-un stat de drept, întrucât impune o legislație discriminatorie, ce violează orice principiu de drept, precum și norme de *jus cogens* ale dreptului internațional.

Caracterul complet discriminatoriu al legislației represive poate fi ușor ilustrat printr-un singur exemplu: prin Ordinul nr. 100 al Direcției Cabinet din 3 aprilie 1950² din Securitatea Poporului, în acord cu teza „ascuțirii luptei de clasă”, se arăta că „dușmanul de clasă din țara noastră, fabricanții și moșierii expropriați, bancherii și marii negustori, elemente deblocate și epurate din aparatul de stat și chiaburii, slugi ale imperialismului, caută prin orice fel de mijloace ca: zvonuri alarmiste, injurii, manifestări rasiale și șovine, instigări, misticism religios, mergând până la acte de teroare, sabotaj, diversiune, să creeze agitație, să alarmeze populația, să îndemne la nesupunere, să împiedice construirea socialismului”. Firește, era vizat „dușmanul de clasă”, așa cum era definit în preambulul Ordinului nr. 100. Intrau în atenția organelor represive cei care „lansează sau răspândesc zvonuri alarmiste tendențioase, dușmănoase, ascultă și difuzează propaganda deșănțată a posturilor de radio imperialiste, toți cei care aduc injurii PMR, conducătorilor săi”, ca și URSS-ului și lui Stalin. De asemenea, erau pasibili de internarea în lagăr cei ce frecventează „bibliotecile, concertele și în general manifestările propagandistice ale legațiilor imperialiste” sau întrețin legături cu funcționarii lor și familiile acestora, instigatorii la „manifestări rasiale și șovine” și la nesupunere și neexecutare „în contra măsurilor guvernului”. Astfel, denigrarea sau împotrivirea la colectivizare, colectări, planurile de însămânțări și comasări, prozelitismul religios, transmiterea de știri „tendențioase, alarmiste, dușmănoase prin corespondență internă sau externă” atrăgea trimiterea în lagăr. Aceeași măsură privea și „elemente cu un trecut reacționar cunoscut sau foștii exploatatori care ocupă încă în producție posturi de răspundere”³.

Caracterul secret al legislației represive este o altă trăsătură care îndepărtează legislația comunistă, în special cea din primii ani ai deceniului al VI-lea, de ideea de stat de drept. Caracterul public al oricărei legi, tradus în noțiunea de accesibilitate a normei juridice, este unul dintre elementele esențiale ale acesteia. În lipsa posibilității de a cunoaște legislația represivă, persoanele au fost condamnate ori sancționate cu măsuri privative de libertate, fiind astfel deschisă calea abuzurilor, cu atât mai mult cu cât multe din aceste măsuri au fost aplicate de către organe ale puterii administrative – de regulă, cele de miliție și de securitate. Caracterul secret al unei importante părți a legislației represive a fost determinat și de faptul că statul român ratificase o mulțime de tratate internaționale, inclusiv cele privind protecția unor drepturi fundamentale.

Astfel au fost Decretul nr. 62 din februarie 1955, care a „completat” Codul penal cu art. 193¹. În textul acestui articol era incriminată „activitatea intensă contra clasei muncitoare sau a mișcării revoluționare, desfășurată într-un post de răspundere în aparatul de stat sau într-un serviciu secret pe timpul regimului burghezo-moșieresc”, pedepsită cu temniță grea pe viață și confiscarea totală a averii. Tot un caracter secret a avut și Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 1154, privind „domicilierea în centrele aglomerate”. La art. 2 se arăta că se pot stabili în orașe „angajații organelor și instituțiilor de stat”, ai întreprinderilor și organizațiilor obștești, militarii mutați în interes de serviciu și descendenții acestora, numai în baza obținerii unei repartiții de locuință și a unei vize de mutare eliberată de Miliție⁴. Această hotărâre a fost completată ulterior. Astfel, la 22 august 1952 se aproba o nouă hotărâre a Consiliului de Miniștri pentru înființarea coloniilor de muncă, a domiciliului de muncă și a batalioanelor de muncă. HCM 1554/1952 este însă mult mai elaborată, cuprinzând 20 de articole structurate pe cinci capitole. Purtând mențiunea „nepublicată”, acest text de lege secret a constituit baza

² ASRI, fond D, dosar 10089, ff. 64-65.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem, dosar 7778, vol. 36, f. 47.

măsurilor așa-zis administrative luate până în 1954 la abrogarea sa. În privința dislocărilor, se motiva că acestea s-au decis „pentru a ușura supravegherea activității elementelor dușmănoase și străine de clasa muncitoare și pentru a curăți cele mai importante centre vitale ale țării de elementele dușmănoase” (art. 1)⁵.

Exemplele ar putea continua, însă ar fi inutil. Caracterul secret al legislației indică nivelul de ipocrizie în materie legislativă atins de către regim, prin încercarea de a ascunde legislația represivă a epocii propriei populații ori cancelariilor străine, creându-și astfel un alibi de imagine și lăsând senzația că măsurile represive care s-au luat de-a lungul timpului reprezentau o inițiativă locală a unor autorități represive, nu politica statului comunist.

Prin publicarea unor decrete, hotărâri ale Consiliului de Miniștri și ale MAI sau simple decizii ministeriale ale șefilor Securității, în baza cărora sute de mii de oameni au fost afectați de internarea în lagăre, deportări, fixarea de domiciliu obligatoriu sau confiscări de bunuri, fără ca toate aceste victime să fi făcut obiectul unei decizii judecătorești în acest sens, regimul de la București ar fi dezvăluit astfel mijloacele represive de multe ori cu un caracter vădit arbitrar prin care își asigura stabilitatea. Sistemul ar fi fost nevoit astfel să se liberalizeze sau, în caz contrar, mai ales în noul context internațional al primilor pași de „dezgheț” a relațiilor est-vest, România, semnatară a Convenției de la Geneva și admisă în 1955 ca membru al Națiunilor Unite, ar fi fost pusă într-o situație delicată⁶. Din aceste motive, asupra unei bune părți a legislației represive care a stat la baza acțiunilor Securității s-a păstrat un secret desăvârșit.

Caracterul ideologic al legislației este evident pentru oricine parcurge constituțiile comuniste, care au fost utilizate nu atât pentru a regla raporturile dintre instituțiile statului și a stabili drepturile fundamentale, ci pentru a afirma principii de natură politică. Această trăsătură conduce la faptul că regăsim în actele fundamentale ale României din acea vreme formulări care astăzi par hilare și care, juridic vorbind, nu pot fi socotite norme juridice, ci cel mult declarații politice, al căror loc nu este într-un text de lege. Exemplele perfecte sunt art. 7 din Constituția din 1948 – „Bunurile comune ale poporului constituie temelia materială a propășirii economice și a independenței naționale a Republicii Populare Române”, art. 12 din același act – „Munca este factorul de baza al vieții economice a Statului. Ea este o datorie a fiecărui cetățean. Statul acordă sprijin tuturor celor ce muncesc, pentru a-i apăra împotriva exploatării și a ridica nivelul lor de trai” sau art. 23 din actul fundamental – „Statul încurajează și sprijină dezvoltarea științei și a artei și organizează institute de cercetări, biblioteci, edituri, teatre, muzee, conservatoare”. În mod identic, Constituția din 1952 conține cel puțin la fel de multe articole declarative care expun idei „înălțătoare” fără nici un fel de finalitate juridică, cum ar fi art. 3 – „Republica Populară Română s-a născut și s-a întărit ca rezultat al eliberării țării de către forțele armate ale Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste de sub jugul fascismului și de sub dominația imperialistă, ca rezultat al doborârii puterii moșierilor și capitaliștilor de către masele de la orașe și sate în frunte cu clasa muncitoare, sub conducerea Partidului Comunist Român”; art. 6 – „Fundamentul formațiunii social-economice socialiste este proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție care are fie forma proprietății de stat (bun comun al poporului), fie forma proprietății cooperatiste-colectiviste (proprietatea gospodăriilor agricole colective sau a organizațiilor cooperatiste). În formațiunea socialistă a economiei naționale este lichidată exploatarea omului de către om. Formațiunea socialistă, căreia îi aparține rolul conducător în economia națională a Republicii Populare Române, constituie baza dezvoltării țării pe calea socialismului. Statul de democrație populară, proclamând ca principală sarcină a sa construirea socialismului, întărește și lărgeste

⁵ Ibidem, f. 51.

⁶ Liviu Țirău, *În căutarea României: recomandările făcute Departamentului de Stat de către Robert H. Thayer, ministrul SUA la București, la încheierea misiunii sale în România*, în volumul *România și relațiile internaționale în secolul XX*, In Honorem Vasile Vesa, Cluj Napoca, Editura Clusium, 2000, pp. 231-232.

neîncetat formațiunea socialistă, asigură creșterea neîntreruptă a bunei stări materiale și a nivelului cultural al oamenilor muncii” sau art. 8 – „Pământul în Republica Populară Română aparține celor ce-l muncesc”. Treisprezece ani mai târziu, sub considerentul de a întări fundamentul „juridic” al puterii politice, apare o nouă Constituție care proclamă alte celule de bază ale regimului socialist prin art. 1 – „Republica Socialistă România este stat al oamenilor muncii de la orașe și sate, suveran, independent și unitar”, art. 2 – „Întreaga putere în Republica Socialistă România aparține poporului, liber și stăpân pe soarta sa. Puterea poporului se întemeiază pe alianța muncitorească-țăărănească. În strânsă unire, clasa muncitoare – clasa conducătoare în societate –, țărănimea, intelectualitatea, celelalte categorii de oameni ai muncii, fără deosebire de naționalitate, construiesc orânduirea socialistă, creând condițiile trecerii la comunism” sau art. 26 – „Cetățenii cei mai înaintați și mai conștienți din rândurile muncitorilor, țăranilor, intelectualilor și ale celorlalte categorii de oameni ai muncii se unesc în Partidul Comunist Român, cea mai înaltă formă de organizare a clasei muncitoare, detașamentul ei de avangardă. Partidul Comunist Român exprimă și slujește cu fidelitate năzuințele și interesele vitale ale poporului, îndeplinește rolul conducător în toate domeniile construcției socialiste, îndrumă activitatea organizațiilor de masă și obștești, precum și a organelor de stat”.

În plus, legislația emisă în perioada comunistă ignoră, explicit ori implicit, o parte a principiilor fundamentale de drept. Exemplul cel mai relevant este cel al principiului legalității în materie penală, potrivit căruia nimeni nu poate fi condamnat decât în baza unei legi scrise și decât pentru fapte care erau calificate ca fiind infracțiuni la momentul comiterii ei. Acest principiu de bază al oricărei legislații penale moderne este contrazis prin dispozițiile Decretului-lege 187/1949, care permite sancționarea persoanelor prin analogie, chiar dacă fapta lor nu este infracțiune. Dispoziția se reia în multe acte normative, permițând sancționarea oricărei fapte, indiferent dacă legea o permitea sau o interzicea, și deschizând calea spre abuzuri.

Constituțiile comuniste

Adoptarea constituțiilor comuniste, în intervalul postbelic, la nivelul întregii Europe dominate de puterea sovietică, marchează un moment de ruptură în istoria dreptului public, anunțând intenția noilor regimuri de a modela societatea în acord cu proiectul lor totalitar. Departate de a avea un rol marginal, constituțiile comuniste și cele autohtone nu fac excepție de la regulă, având o funcție centrală, aceea de a permite existența cadrului legal de dominație al partidului unic⁷.

Ceea ce se poate observa, din punct de vedere general, este imposibilitatea plasării legilor fundamentale din perioada comunistă (cele adoptate în 1948, 1952 și 1965) în categoria constituțiilor autentice. Dacă acceptăm, pornind de la sugestiile lui Giovanni Sartori, că finalitatea actelor constituționale, încă de la debutul secolului XIX, a fost aceea de a proteja libertatea individuală și de a limita autoritatea guvernământului, noile legi cu vocație constituțională de după 1948 nu pot fi încadrate în această serie istorică. Departate de a fi instrumente a căror vocație este ocrotirea libertății și îngrădirea puterii de stat, ele au ca misiune originară crearea condițiilor de supraviețuire ale unui stat totalitar⁸. De aici, un aspect care nu poate fi ignorat în analiza celor 3 constituții comuniste din istoria României. Acestea nu mai utilizează setul de concepte cu care opera dreptul constituțional clasic în România,

⁷ În definiția totalitarismului propusă de Raymond Aron, prezența partidului unic este un element central; vezi și capitolul dedicat ficțiunilor constituționale sovietice în vol. *Democrație et totalitarisme*, Paris, Gallimard, 1996, pp. 24 -262.

⁸ Pentru distincția dintre constituțiile autentice și cele fără vocație constituțională vezi textul classic al lui Giovanni Sartori, *Constitutionalism: A Preliminary Discussion*, în „The American Political Science Review”, 4/1962, pp. 853-864.

după anul 1866. Odată cu schimbarea de regim, dispar din vocabularul constituțional ideile de separație sau echilibru al puterilor, noțiunile de regim reprezentativ și de mandat imperativ, viziunea legată de existența unui set de drepturi fundamentale de la care nu se poate deroga.

În noua ecuație constituțională, al cărei model de inspirație este constituția sovietică din 1936, singurul aspect relevant este abilitatea statului de democrație populară de a atinge obiectivele fixate de puterea politică. În această ordine de idei, o calificare corectă a legilor fundamentale adoptate în perioada comunistă este înscrierea lor în familia pseudoconstituțiilor: orice apropiere de constituțiile democrațiilor constituționale este nelegitimă intelectual și contraproductivă.

Baza constituțională a partidului unic

Mutațiile evocate se reflectă la fiecare nivel al discursului constituțional comunist. Acesta propune câteva elemente de o noutate absolută, dintre care unul este reprezentat chiar de instituirea constituțională a monopolului politic al partidului unic și totalitar. Abandonarea pluralismului politic, vizibilă încă din anii 1946-1947, devine regulă constituțională în deceniul care se deschide o dată cu legea fundamentală de la 1948. Crearea partidului unic muncitoresc, prin absorbția Partidului Social Democrat, dă naștere instrumentului pe care noua constituție din 1952 îl va investi cu statut privilegiat. Constituția din 1952 este prima ce recunoaște și ocrotește acest monopol: oficializarea legală a unei realități politice permite incriminarea penală a oricărei forme de conturare a unei alternative la regimul de dictatură.

Rolul deținut de către PMR este vizibil în chiar articolul ce reglementează dreptul la asociere. În noua formulă propusă de Constituția din 1952, partidul unic are vocația de a reprezenta interesele claselor conducătoare în stat. Edificarea totalitarismului se reflectă în limitarea severă a posibilității de asociere politică. Relația privilegiată dintre oamenii muncii și PMR legitimează soluția de acordare în favoarea acestuia din urmă a unei poziții supraordonate în raport cu societatea și cu instituțiile de stat. Preeminența totalitară transpare și în formularea de la ultimul alineat al articolului 86. Interpret al voinței claselor dominante în stat, Partidul Comunist, redenumit partid muncitoresc, deține prerogativa de a decide întreg cursul de evoluție politic: „Partidul Muncitoresc Român este forța conducătoare atât a organizațiilor ce muncesc, cât și a organelor și instituțiilor de stat. În jurul lui se strâng laolaltă toate organizațiile celor ce muncesc din Republica Populară Română”⁹.

Controlul constituțional al partidului unic figura ca o axiomă politică, vizibilă în textul Constituției din 1952. În absența unei concurențe libere între partide, sensul întregii reprezentări, la nivel local și național, era denaturat. În cazul comunismului autohton, ca și al celorlalte regimuri de obediență sovietică, ritualul alegerilor devenea unul lipsit de relevanță civică. În nici un moment, nici chiar în condițiile unei relaxări aparente a terorii instituționale, sistemul totalitar nu se va abate de la această regulă: „Art. 100. Dreptul de a depune candidaturi este asigurat tuturor organizațiilor oamenilor muncii: organizațiilor Partidului Muncitoresc Român, sindicatelor profesionale, cooperativelor, asociațiilor de tineret și altor organizații de masă, precum și asociațiilor culturale”¹⁰.

Semnificația principului analizat în economia constituțiilor comuniste autohtone este relevantă și de menținerea lui în noua lege fundamentală din 1965. Transformarea Republicii Populare în Republică Socialistă nu va modifica maniera în care se exercită controlul de partid la nivelul statului și al societății. Menirea partidului unic este de a imprima întregii comunități și instituțiilor de stat direcția de evoluție compatibilă cu proiectul comunist. Pluralismul ideologic este de neimaginat în contextul evocat. De aici, relația dintre alianța muncitoresc-țăărănească, alianță pe care se întemeiază puterea poporului, și rolul pe care actul

⁹ Citat după Ioan Muraru, Gheorghe Iancu, *Constituțiile Române. Texte, note, prezentare comparativă*, București, Regia Autonomă “Monitorul Oficial”, 1995, p. 148.

¹⁰ *Ibidem*, p. 150.

juridic de la 1965 îl încredințează Partidului Comunist Român. În varianta de la 1965 statutul său este fixat dincolo de orice ambiguitate: „Art. 3. În Republica Socialistă România, forța conducătoare a întregii societăți este Partidul Comunist Român”¹¹.

Detaliile suplimentare din textul constituțional vizează clarificarea raportului care se naște între puterea de stat, comunitate și partidul unic. Supravegherea exercitată de PCR este, în baza constituției înseși, totală. Amprenta cuvântului partinic este de regăsit în orice domeniu al vieții sociale. Având calitatea de voce a poporului muncitor, partidul este legitimat politic să fie prezent în luarea fiecărei decizii legate de evoluția României socialiste. Punctul de plecare al hegemoniei totalitare este de găsit în chiar prevederea legii fundamentale: „Art. 26. Partidul Comunist Român exprimă și slujește cu fidelitate năzuințele și interesele vitale ale poporului, îndeplinește rolul conducător în toate domeniile construcției socialiste, îndrumă activitatea organizațiilor de masă și obștești, precum și a organelor de stat”¹².

Rafinarea viziunii totalitare este vizibilă în Constituția de la 1965. Controlul partinic este dublat de inventarea unei structuri care să mascheze prezența partidului unic, fără ca monopolul acestuia din urmă să fie afectat în vreun fel. Sensul articolului 25, privitor la alegerea Marii Adunări Naționale (parlamentul unicameral al RSR), este decodabil fără dificultate. În condițiile existenței legale a unui singur partid politic, organizația numită Frontul Democrației și Unității Socialiste primește abilitarea constituțională de a fi singura în măsură să depună candidaturi. Relația dintre Front și partidul unic este indicată precis: „Frontul este cel mai larg organism permanent, revoluționar, democratic, cu caracter reprezentativ, care constituie cadrul organizatoric de unire, sub conducerea PCR, a forțelor politice și sociale ale națiunii noastre socialiste, a tuturor organizațiilor de masă și obștești”. Finalitatea instituirii acestui cadru fictiv de asociere politică: „participarea întregului popor la înfăptuirea politicii interne și externe a partidului și statului, la conducerea tuturor domeniilor de activitate”¹³.

În raport cu activitatea Instanțelor de judecată, partidul a avut grijă ca, prin dispozițiile legislației pertinente, să își asigure dependența justiției. Judecătorii nu s-au bucurat niciodată de inamovabilitate, iar numirea judecătorilor în cadrul instanței supreme s-a realizat, potrivit legilor constituționale din întreaga perioadă, de către Marea Adunare Națională, pe o perioadă determinată de timp. Astfel, s-a garantat faptul că orice judecător al instanței supreme va avea grijă să dea dovadă de obediență față de regim, încât să își asigure prelungirea mandatului său limitat în timp. Pentru a nu lăsa loc de posibile demarcări, Marea Adunare Națională era și organul care verifica constituționalitatea legilor, pe care, de altfel, le emitea ea însăși.

Pe scurt, prin limitarea dreptului de a depune candidaturi pentru organul legislativ – Marea Adunare Națională –, Partidul și-a asigurat dominația asupra organului legislativ, prin numirea guvernului de către MAN. Prin rolul auto-asumat al partidului, acesta și-a asigura puterea executivă, iar prin numirea, pe o durată de timp limitată, a judecătorilor instanței supreme de către MAN, și-a asigurat dominația asupra puterii judecătorești. În acest mod, Partidul a acaparat toate puterile în stat, iar sistemul instituțional al totalitarismului a devenit complet.

Negarea drepturilor fundamentale prin legislația comunistă

Discursul constituțional comunist, încă de la debuturile sale sovietice, se prezintă ca unicul în măsură să ofere poporului muncitor accesul direct și total la decizia politică în cadrul statului. Ficțiunea democrației populare sau socialiste se menține pe întreaga durată a regimului comunist în România. În nici un moment, RPR/RSR nu se va autocaracteriza decât

¹¹ *Ibidem*, p. 157.

¹² *Ibidem*, p. 162.

¹³ *Ibidem*, p. 161.

ca stat ce respectă libertățile individuale și adâncește principiile democratice, până la ultimele lor consecințe.

Precizarea esențială ține de finalitatea exercitării drepturilor cetățenești – ele nu pot fi imaginate ca intrând în conflict cu interesele populare (interese reprezentate de partidul unic), după cum nu pot periclita ordinea regimului în cauză. Pe această cale, drepturile sunt vidate de substanță, prin eliminarea programatică a garanțiilor ce acordau credibilitate existenței lor legale. Din acest punct de vedere, distanța dintre democrația populară sau socialistă și statul de drept postbelic poate fi identificată cu precizie. Regimul totalitar comunist proclamă libertățile fără a dubla declarația de intenții de instituirea unor instrumente cu rol de protecție juridică efectivă.

Referirea la dreptul de proprietate este relevantă, în acest context. Evoluția lui indică trecerea de la conceptul de „proprietate privată”, apărută de legea civilă, la stadiul de „proprietate personală”, reductibilă la avutul individual și rezultată din muncă. Interdicția exploatării capitaliste servește ca pretext ideologic pentru lichidarea proprietății private în spațiul industrial, bancar și agrar. Indiferent de identitatea atribuită (moșier, chiabur, bancher), proprietarul este destinat să dispară, în acord cu dialectica politică și constituțională comunistă. Constituționalizarea procedurii de naționalizare, fără despăgubire și arbitrară ca realizare, impunerea principiului planificării și deciziei centralizate în economie, accentul pus pe virtuțile proprietății cooperatiste în agricultură sunt tot atâtea dimensiuni ale proiectului comunist vizibile în discursul constituțional.

Pe scurt, legislația constituțională comunistă nu a fost una care să ignore, la prima vedere, protecția unor drepturi fundamentale ale persoanei, însă acest deziderat s-a realizat doar la nivel formal, printr-o simplă dispoziție în textul Constituției, fără a exista alte norme care să garanteze o protecție reală a drepturilor consacrate. În plus, există anumite drepturi fundamentale care nu primesc nici un fel de protecție constituțională, exemplul cel mai evident fiind cel al dreptului la un proces echitabil, despre care constituțiile române din perioada comunistă nici măcar nu amintesc la nivel formal.

Alte drepturi fundamentale beneficiază, așa cum spuneam, de o oarecare protecție prin textele constituționale, însă reglementarea lor este formală din cel puțin două motive: formularea legii este incompletă, iar lipsa unor mijloace concrete de garantare a respectării acestor drepturi afectează garantarea concretă a acestora. Pentru a lua un singur exemplu, art. 28 din Constituția din 1965 prevede că „Cetățenilor Republicii Socialiste România li se garantează libertatea cuvântului, a presei, a întrunirilor, a mitingurilor și a demonstrațiilor”. O astfel de prevedere este evident incompletă, întrucât nici un astfel de text constituțional nu poate fi socotit complet fără stabilirea unor limite ale exercitării libertății de expresie – spre exemplu, pentru protecția demnității și onoarei altei persoane – ceea ce probează faptul că garantarea constituțională este pur formală, fără ca regimul care a instituit-o să aibă cea mai mică intenție de a o pune în aplicare. Mai mult, tot la această concluzie se ajunge dacă luăm în considerare faptul că norma constituțională nu prevede nici un mijloc concret de garantare a exercițiului acestui drept. Nici legislația cu forță juridică inferioară nu instituia vreun sistem de garantare concretă a exercitării drepturilor fundamentale. Multe din actele represive – legislația privind deportărilor, cea privind naționalizările etc. – nu permiteau controlul aplicării lor de către justiție, lăsând loc oricărei forme de abuz în aplicarea lor. Dacă la aceste aspecte adăugăm faptul că, oricum, așa cum am văzut mai sus, justiția era controlată în întregime de către Partid, se poate ajunge la concluzia că regimul comunist nu a instaurat decât un regim pur formal de garantare a drepturilor fundamentale, care nu putea să producă nici un rezultat real.

Originile sistemului de drept penal totalitar se află în constituțiile epocii comuniste, ce reduc gestul de rezervă intelectuală sau de credință religioasă la un act de subminare a ordinii publice. Acordarea cu generozitate a drepturilor de natură socială (dreptul la odihnă, dreptul la

pensie și la ocrotirea familiei) face parte din modalitățile prin care statul comunist imaginează un pact social *sui generis*. În schimbul asigurării cadrului material de viață, în condiții de planificare, comunitatea de cetățeni renunță la exercitarea critică a libertăților individuale. Represiunea este destinată să-i sancționeze pe cei ce nu subscriu la clauzele întemeietoare ale noii societăți totalitare.

Caracterul ilegal al regimului

Chiar plecând de la o garantare incompletă și formală a drepturilor fundamentale, regimul comunist și-a încălcat frecvent propria legislație și acele garanții minime care au scăpat în prevederile constituționale. Teroarea declanșată odată cu instaurarea regimului comunist a avut la bază reglementări juridice care violau flagrant atât alte prevederi ale legislației în vigoare, cât și prevederile tratatelor internaționale la care statul român era parte.

Astfel, art. 30 din Constituția din 1948 prevede și faptul că nimeni nu poate executa o pedeapsă decât în urma condamnării pronunțate de către o instanță judecătorească. Nu mult timp după aceea, prin hotărârea, nepublicată, a Consiliului de Miniștri nr. 1554/1952 se dispune trimiterea în colonii de muncă a „elementelor dușmănoase” pe baza unor decizii emise de către o comisie din cadrul Ministerului Afacerilor Interne, pe baza propunerilor Direcției Generale a Securității și a Direcției Generale a Miliției. Or, din simplul fapt că legea nu o menționează ca atare, nu se poate trage concluzia că internarea într-o colonie de muncă nu ar fi o pedeapsă, având toate caracteristicile acesteia. În aceste condiții, legislația privind coloniile de muncă de care au „beneficiat” zeci de mii de persoane este într-o contradicție totală cu prevederile constituționale.

În mod identic, deși toate Constituțiile emise în perioada comunistă proclamau libertatea conștiinței, a exprimării și a vieții intime, numeroase acte de forță juridică inferioară sancționau orice manifestare de acest gen contrară ordinii instituite de către Partid, exemplele evocate mai sus, în alt context, fiind o probă suficientă în acest sens. Afirmarea, prin dispozițiile tuturor Constituțiilor a dreptului la libertatea de expresie, este contrazisă flagrant prin toate acele norme juridice cu forță juridică inferioară, care sancționau orice manifestare contra regimului. Afirmarea dreptului la libertatea de alegere a religiei rămâne o afirmație formală, în condițiile în care alte acte juridice au sancționat orice manifestare religioasă contrară „ordinii” comuniste. Tot astfel, deși constituțiile comuniste garantau, într-o formă mai mult sau mai puțin precară, dreptul de proprietate, perioada inițială a guvernării comuniste a fost marcată de încălcări cu caracter de sistem ale dreptului de proprietate. Astfel, deși Constituția în vigoare la acel moment stabilea în art. 8 că „Proprietatea particulară și dreptul de moștenire sunt recunoscute și garantate prin lege”, prin Decretul nr. 256 din 1 martie 1949¹⁴, au fost trecute „în proprietatea statului, ca bunuri ale întregului popor exploatarea agricolă moșierești (...) cu întreg inventarul viu, mort și clădiri”. După o zi, Decretul nr. 83¹⁵ din 2 martie stabilea pedepse drastice pentru proprietarii care aveau să se opună „prin orice mijloace” acestor confiscări, pedepsiți cu închisoare între 5 și 15 ani, ca și pe cei care „vor tăinui, vătăma, distruge, înstrăina, muta sau micșora” propriile bunuri, devenite peste noapte ale statului. Cu închisoare între 3 și 12 ani și amendă între 25.000 și 200.000 lei erau pedepsiți funcționarii publici sau împuterniciții care „nu vor executa sau vor împiedica executarea însărcinărilor ce le revin”.

Practic, orice text constituțional care consacra unul dintre drepturile fundamentale este contrazis flagrant atât prin dispozițiile legislației represive, cât și prin practicile autorităților statului. Astfel, protecția oferită drepturilor și libertăților fundamentale prin Constituțiile comuniste este una strict declarativă, lipsită de conținut și care a rămas legată de un spirit propagandistic comun tuturor normelor cu caracter constituțional. În consecință, orice

¹⁴ Publicat în „Buletinul Oficial” nr. 1 din 2 martie 1949.

¹⁵ ASRI, fond D, dosar 7778, vol. 36, ff. 44-45.

afirmație potrivit căruia regimul comunist a protejat exercitarea, chiar parțială, a unor drepturi fundamentale nu are suport concret. Mai mult, legislația comunistă este contrară tratatelor internaționale în materia drepturilor fundamentale pe care statul român le ratificase. România a ratificat ambele pacte internaționale privind drepturile fundamentale emise sub tutela ONU. Simpla lecturare a textului acestor tratate – care garantează, între altele, dreptul de a nu fi supus torturii ori unor tratamente inumane ori degradante, dreptul de proprietate, accesul la justiție etc. – conduce la concluzia lipsei oricărui punct comun al legislației comuniste cu tratatele internaționale ratificate, la acel moment, de către statul român.

Paradoxal, nici măcar legislația represivă, discriminatorie, secretă și contrară oricăror principii de drept nu a fost respectată de către regimul comunist. Astfel, dacă legislația represivă secretă a fost, potrivit propriilor prevederi, îndreptată contra chiaburilor și clasei capitaliste, în realitate, de multe ori Securitatea pare să fi purtat un război necruțător împotriva muncitorilor și țăranilor, deci tocmai împotriva categoriilor sociale în numele cărora dezlănțuise lupta de clasă. Spre exemplu, din cele 3658 persoane trimise între 1958-1964 la „muncă obligatorie”, îndeosebi în mine, 1899 erau țărani, 436 muncitori, 207 profesori și învățători, 241 funcționari etc. Dintre ei, 634 nu aveau nici un motiv „la dosar” pentru a suporta această pedeapsă și nici antecedente penale¹⁶. De aceea, modul în care au fost concepute reglementările privind măsurile administrative a fost criticat de responsabili ai regimului, întrucât „prin conținutul lor larg și generic, fără stabilirea unor criterii de delimitare precisă a acelor persoane care prin manifestările lor constituiau un pericol real pentru securitatea statului de cele care își manifestau unele nemulțumiri personale și care nu periclitaau ordinea socială și de stat au avut consecințe negative în justa aplicare a dispozițiilor din actele normative respective”¹⁷.

De altfel, chiar conducătorii regimului au admis faptul că legislația represivă contravenea dispozițiilor constituționale în vigoare la acel moment. Spre exemplu, Direcția Securității Statului recunoștea că actele normative care au statuat această măsură „contravin unor prevederi constituționale și altor legi. Astfel, atât Constituția din anul 1948, cât și cea din 1952 prevedeau garanții în legătură cu libertatea persoanei și inviolabilitatea domiciliului. Or, multe din dispozițiile actelor normative arătate au încălcat în mod grav aceste garanții constituționale”¹⁸. La același moment, s-a admis de către lideri ai Securității că dispozițiile respective încălcau dreptul la apărare, întrucât „nici unul dintre actele normative care au reglementat luarea măsurii de fixare a domiciliului obligatoriu nu conținea prevederi cu privire la posibilitatea unei căi de atac din partea celor ce se considerau îndreptățiți și nici un organ competent să soluționeze asemenea situații”. O recunoaștere implică a atrocităților este și faptul că abuzurile petrecute în interiorul acestora au fost semnalate și anchetate de Procuratură în anul 1953, în urma cărora au fost trimiși în judecată foștii comandanți ai lagărelor de la Canal și de la coloniile de muncă Salcia și Cernavodă.

De asemenea, potrivit unui studiu făcut de Procuratura Generală în anul 1953 au fost descoperite în toate coloniile de muncă deținuți numai pe bază de adrese, însoțite de tabele nominale. În martie 1953, în lagărul Peninsula de la Canal, 2293 persoane se aflau aici numai în baza unor astfel de documente sumare, iar în iulie același an 1500, Procuratura Generală constatând că aceste persoane sunt „deținute în mod ilegal”. Opoziția Securității a făcut să nu se poată dispune eliberarea acestora, iar investigațiile procurorilor în coloniile de muncă au încetat din cauza acelorași presiuni¹⁹. Abuzurile continuau în privința termenelor de internare,

¹⁶ Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, dosar nr. 264/18.02.1972, vol. 4, f. 17.

¹⁷ Ibidem, f. 11.

¹⁸ Ibidem, ff. 19-20.

¹⁹ Ibidem, f. 1.

care erau depășite fără ca deținuții să fie eliberați. La 20 iulie 1953, se aflau în această situație 402 deținuți din coloniile de muncă de pe cuprinsul României Populare²⁰.

În aceste condiții, este mai mult decât evident că faptele comise de către agenții regimului comunist pot fi calificate ca infracțiuni, inclusiv în baza legislației de la momentul comiterii lor. Tot astfel, văzând consecințele acelor fapte, se poate trage concluzia că anumite persoane din structurile regimului se fac vinovate de acte care pot fi calificate drept crime contra umanității. Potrivit art. 356 Cod penal și a Convenției pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid ratificată de România la 4 noiembrie 1950, constituie infracțiune de genocid: „Săvârșirea în scopul de a distruge în întregime sau în parte o colectivitate sau un grup național, etnic, rasial sau religios, a vreuneia dintre următoarele fapte: a) uciderea membrilor colectivității sau grupului; b) vătămarea gravă a integrității fizice sau mintale a membrilor colectivității sau grupului; c) supunerea colectivității ori grupului la condiții de existență sau tratament de natură să ducă la distrugere fizică; d) luarea de măsuri tinzând la împiedicarea nașterilor în sânul colectivității sau grupului; e) transferarea forțată a copiilor aparținând unei colectivități sau unui grup în altă colectivitate sau în alt grup”. Față de faptele enumerate în acest raport este o certitudine că fapte de genocid au fost comise în perioada 1945-1989, astfel încât regimul comunist poate fi calificat ca fiind unul criminal față de propriul popor, chiar dacă sancționarea concretă a multor dintre aceste fapte este împiedicată de imposibilitatea aplicării retroactive a legii penale ori de imperativul interpretării stricte a normei penale.

Consecințe ulterioare lui decembrie 1989

Realitatea legislației comuniste este cea a unei legislații care, dincolo de oscilarea între formulări pompoase și reglementări ale terorii, a fost cea a unui stat fără sistem juridic, în sensul propriu al cuvântului. Un sistem – juridic sau de orice fel – se manifestă prin relații ferme între elementele ce-l compun. Un sistem juridic presupune norme juridice care să acopere toate domeniile vieții sociale, o ierarhie a acestora, cunoașterea și acceptarea lor de către destinatari și un sistem judiciar care să asigure aplicarea lor. Statul român postbelic nu a beneficiat de nici una dintre acestea. Normele juridice scăpau de sub reglementare multe domenii care erau reglate de către puterea administrativă – exemplul cel mai evident fiind cel al dreptului de proprietate, în condițiile în care prevederile constituționale în materie citate mai sus numai norme juridice nu pot fi socotite. De asemenea, nenumărate acte ale guvernului intrau în contradicție vădită cu Constituția, tratatele internaționale la care statul era parte – România a ratificat cu conștiinciozitate toate tratatele internaționale privind drepturile omului – ori legile, inversând ierarhia logică a normelor, legislația terorii a fost în mare parte secretă – din păcate, mai este și astăzi – iar sistemul judiciar era lipsit de orice urmă de independență. În aceste condiții, legislația României comuniste nu poate purta numele de sistem juridic, ci mai degrabă de haos juridic.

Consecințele acestor situații sunt vizibile încă și astăzi. Haosul legislativ, dificultățile sistemului judiciar și neîncrederea în legi și în aplicarea lor sunt rezultatul cel mai profund produs. Un sistem juridic poate fi anulat în câteva luni – așa cum s-a întâmplat imediat după preluarea puterii de către Partid – dar nu poate fi recreat printr-un proces invers tot în câteva luni. Ajunge să spunem că în 1994 încă mai exista, chiar în cadrul Ministerului de Justiție, legislație secretă cu privire la drepturile și obligațiile persoanelor deținute – „legislație nepublicată” este exprimarea corectă politic – sau să amintim faptul că o bună parte a problemelor integrării au avut legătură de independența justiției pentru a proba cele afirmate mai sus.

²⁰ Ibidem, f. 16.